

AZ ÁLLAMMÁ VÁLT TEST – A KORPORÁCIÓS ESZME A KÖZNYELVBEN

RIGÓ BALÁZS

Az MTA-ELTE Jogtörténeti
Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

DR. RIGÓ BALÁZS

EGYETEMI ADJUNKTUS

ELTE ÁJK RÓMAI JOGI ÉS

ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGTÖRTÉNETI

TANSZÉK

RIGO.BALAZS@AJK.ELTE.HU

2022. augusztus 15.

A jog- és történészhallgatók akár az államelméletet, akár a középkori jogtörténetet, avagy a középkori eszmetörténetet nézzük, a korporációs eszmerendszerrel stúdiumaik során minden bizonnyal találkozunk. Az elmélet másik neve az organikus államelmélet, angolul pedig a *body politic*, amely nem összekeverendő a politikának a biológiai kérdésekre, szükségletekre és egyáltalán az emberre mint biológiai lényre kiterjesztett hatalmával. Utóbbi fogalom a *body politics* (testpolitika), amely rendkívül heves vitákat vált ki, kezdve attól a semleges kérdéstől, hogy egy város közterein mennyi illemhely működjön és a hatalom ezt kontrollálva uralja a biológiai szükségleteket is, egészen a nemátalakitó műtétek politikai diskurzusba való beemeléséig.¹ Az alábbiakban, maradva a múltnál, a középkori korporációs elméletet foglaljuk össze, majd az elméletnek a mai napig

fennmaradt nyelvi leképeződéséből adunk ízelítőt. Bár példainkat a magyar és az angol nyelvre korlátozzuk, nyomatékosítjuk, hogy a felsorolás a neolatin, a germán és a szláv nyelvekre is nehézség nélkül kiterjeszthető.

Az ember az új, ismeretlen jelenségek megértése érdekében gyakran

fordul már ismert jelenségekhez, hogy analógiák alkotása révén a közöttük fellelhető hasonlóságok alapján az ismeretlenhez is közelebb jusson. Nincs ez másként olyan folyton változó intézményrendszer és az azt leíró eszme esetén sem, mint az állam. Az állam működése, illetve a jó kormányzás miképpen a kora újkorban a humanista gondolkodók vizsgálatának is a homlokterébe került. A kormányzás tevékenységének az értelmezésekor az antik (Platón és Menenius Agrippa) és főként ókeresztény (Pál apostol) gyökerekkel rendelkező, a skolasztikában

megjelenő korporációs elméletek, amelyek először az emberi közösség szerveződésének és működésének a leírásával foglalkoztak, ezáltal virágozni kezdtek.² Sashalmi Endre egyenesen a legnépszerűbb, illetve a legfontosabb középkori és kora újkor politikai célú metaforának hívja az emberi test

analógiájára építő metaforát. Érthető módon az elméletet a tudományos kérdésekkel is foglalkozó teológusok először az egyházra mint keresztény közösségre vonatkoztatták, ahol az egyház (*Ecclesia*), egy misztikus test (*corpus mysticum*), amelynek a feje Krisztus. Az elmélet kimunkálása Nicolaus Cusanus érdeme. Az egyház után az univerzalizmus, azaz a hatalom világi és egyházi részre való kettéoszthatatlanságának és ebből fakadó teljességének a következményeként az elméletet az emberi társadalom egészére terjesztették ki, amely során az emberi közösség természetes testté vált (*corpus naturale et organicum*). Engelbert Volkersdorfnál pedig ez a természetes test már politikai és erkölcsi testté vált.³

A politikum megjelenésével máig ható módon Aquinói Szent Tamás

révén a kontinentális, Salisburly János révén pedig az angol skolasztikus államelméletben is, mind az államot, mind a kormányzást a *corpus* tulajdonságaihoz hasonlították. Ernst Kantorowicz mára klasszikussá vált művében mutatta ki, hogy már a középkorban megkülönböztették a király két testét. Az uralkodó ugyanis rendelkezett egy halandó, természetes testtel (*body natural*), amely a környezeti, biológiai, fizikai stb. hatások törvényszerűségeinek van kitéve (betegség, öregség, éghajlati változások), valamint egy politikai testtel (*body politic*), amely fizikailag láthatatlan, biológiai értelemben halhatatlan. Ez utóbbi a rendszabályokból és a kormányzatból áll, ami az emberek irányítására jött létre, és léte

független az adott uralkodó személyétől, így a halandó test elmúlása után is fennmarad. A két test összekapcsolódása a koronázással kezdődik, míg az uralkodó halálával vagy trónfosztásával szűnik meg.⁴ A hazai irodalomban például az állam teste (*corpus rei publicae*) organikus leírójaként hivatkoznak a két középkori szerzőre. A szakirodalom továbbá számos forráshelyet szentel annak bemutatására, hogy mind Aquinói Szent Tamás, mind Salisbury János melyik testrésznek milyen funkciót rendelt, a fejtől a szíven és a belső szerveken keresztül egészen a végtagokig. Közös az elméletekben, hogy az állam alkotórészeinek a funkciómegosztását, a tagok, a szervek együttműködését emelik ki. Az organizmusba életet pedig ez az együttműködés lehel. „Ez a koncepció hozzájárult ahhoz, hogy az államot alkotórészeinek funkciómegosztására épülő, a korporációk együttműködésén alapuló organizmusként fogják fel.”⁵ Tehát fejként hiába az uralkodó a legfontosabb, legdominánsabb tag, egy magasabb rendű követelmény, a harmónia, a koherencia az, amely meghatározza a tagok helyét és működését, azaz egy tag sem állhat kizárólagosan a többi felett. Sashalmi Endre inkább az egységben megvalósuló rendre helyezi a hangsúlyt, míg a harmóniát a részérdekekkel állítja szembe, ugyanakkor a harmónia éppen arra is vonatkozott, hogy az uralkodó, legyen bár domináns, érdekei mint részérdekek se álljanak az egész társadalom, a test érdekeivel és harmonikus működésével szemben.¹

Jóllehet a funkciómegosztást úgy is értelmezhetjük, mint a hatalom, jelesül a főhatalom korlátját, nem lehet túlhangsúlyozni, az irodalomnak a koherencia, a harmónia és a funkciómegosztás sarokpontjaira támaszkodó megállapítása sem tér ki az emberi organizmus másik jelentős alkotóelemére, az érzelmekre. A lélek szerepe ugyanakkor keresztény hatásra természetesen minden teológusnál, így az Aquinói Szent Tamástól származó forráshelyen is felmerült. A humanista szerzők írásait tanulmányozva úgy véljük, hogy a korporációs vagy organikus megközelítést alkalmazó államelméletek skolasztikus megalkotói és azok modern leírói, összefoglalói az érzelmeket elfeledve, már-már kizárólagos hangsúlyt fektettek a testrészek hierarchiájára vagy más kifejezéssel a szervanalógiára.

A pusztá korporációs eszme továbbélése a modern nyelvekben

Jóllehet a fenti korporációs eszme és annak metaforája, többek között a fa, hajó, méhkas, ló metaforák mellett a XVII. századig fennmaradt, a kortárs szerzők folyamatosan rövidülő szentencia-szerű, odavetett megállapításaiból is látszik, hogy egyre inkább vesztett kifejezéserejéből, míg végül átadta helyét a gép-metaforának. Ugyanakkor számos nyelv mindmáig megőrizte a korporációs eszme metaforáját. Ennek bizonyítéka, hogy a mai napig a nyelvekben a test, a fej/fő, a kar, a (vég)tag szavak segítségével, hangsúlyosan, de korántsem csak a politika és a jog területén írnak

le hierarchikus berendezkedést, illetve intézményrendszert. Ízelítőnkben kifejezetten csak a szűk értelemben vett korporációs eszme szókincsére szorítkozunk, tehát az emberi kapcsolatokra utaló, majd jogi-politikai jelentést felvevő kifejezéseket (köztársaság, országház, anyaország, stb.) egy következő bejegyzésben vázoljuk fel. Kézenfekvő felidéznünk, hogy az államnak szervei vannak (*state organs*), míg vezetői királyság esetén a fejedelem, míg köztársasági államformában az államfő (*head of state*) és a kormányfő (*head of government*), a fővárosban található parlament tagokból – régebbi megszólítással tekintetes karok és rendekből – áll (*members of parliament*), akik azonban nem fizetnek tagdíjat. Az állam szervei, más néven a testületek (*bodies, corporations*) szintén magukon hordozzák a metafora nyelvezetét, míg az állam szintjét el nem érő szerveződés a törzs, amelynek a törzsfő a vezetője, kivéve az indiánokat, ahol ugyanezt a pozíciót a törzsfőnök látja el. A törzson, testületeken, szerveken túl több más emberi csoport vezetőjének a nevében is benne foglaltatik a fő, illetve a főnök szó (fővezér, családfő, osztályfőnök), illetve ezek idegen nyelvi ekvivalensei (*head of department, headmaster*). A joganyagot a mai napig *corpus juris*nak hívjuk, míg ha olyan főkolomposok vagyunk, hogy azt nem tartjuk be, sőt másokat is felbujtunk erre, akkor akár egy főtörzsőrmesterrel is össze akaszthatjuk a bajszunkat. A szójátékoknak csak a szókincsünk és a kreativitásunk szab határt.

Hivatkozások:

- ¹ A vita heveségére összefoglalásként a közelmúltból lásd a Kommentár folyóirat 2020/3. számában közölt írásokat.
- ² SASHALMI Endre: *Az emberi testtől az óraműig. Az állam metaforái és formaváltozásai a nyugati keresztény kultúrkörben 1300-1800*. Pécs, 2015. 12. és 21. p.
- ³ KISTELEKI Károly: *Az állampolgárság fogalmának és jogi szabályozásának fejlődése. Koncepciók és alapmodellek Európában és Magyarországon*. Budapest, 2011, 65-66. p. GIERKE, Otto: *Political Theories of the Middle Ages*. Cambridge, 1922. 22-26. p.
- ⁴ KANTOROWICZ, Ernst: *The King's Two Bodies. Studies in Medieval Political Theology*. Princeton, 1957. 7. p. Az elmélet tömör összefoglalását a hazai irodalomból lásd továbbá PACZOLAY Péter: *Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése*. Korona Kiadó, 1998, 98-99. p.
- ⁵ KISTELEKI 2011. 66. p.
- ⁶ SASHALMI 2015. 48-49. és 54. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Részlet egy 14. századi francia kódexből (forrás: wikipédia). A király a fej, a szemből-fülből jön ki a seneschal, bailiff, provot. Szívből a tanácsadók (conselluers) és a bölcsek. A kézből a lovagok. Láb kereskedők, lábfej a dolgozók. https://en.wikipedia.org/wiki/Body_politic (2022. 08. 11.)